

Несененко П.П.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра загальної економічної теорії
Одеський національний економічний університет
вул. Преображенська 8, м. Одеса, Україна, 65082
E-mail: nppod@mail.ru

DOI: [10.15673/2312-847x.25/2015/38489](https://doi.org/10.15673/2312-847x.25/2015/38489)

НАУКОВА ТА РЕФОРМАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛИ ФІЗІОКРАТІВ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ДЕЯКИХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНИ

У статті на базі глибокого аналізу соціально-економічного стану Франції у середині XVIII століття розглянуто основні етапи формування методології фізіократії та ключових принципів економічної політики, започатковані в працях Ф. Кене та вдосконалені А.Р.Ж. Тюрго, а також розроблені останнім основні засади вдосконалення існуючої господарської системи в країні, з подальшим їх застосуванням в практиці господарських реформ у другій половині XVIII століття, направлених на посилення дії ринкових сил. На основі вищевикладеного зроблена спроба виявлення загальних рис між соціально-економічним положенням Франції того часу та сучасною Україною і причин негативних явищ, які склалися в економіці нашої країни, а також розробки конкретних рекомендацій для здійснення ефективної економічної політики в нашій державі.

Ключові слова: фізіократія, перша наукова школа, реформаторська діяльність, методологія дослідження, економічна політика, трансформаційні процеси.

Постановка проблеми та її зв'язок с важливими науковими та практичними завданнями. Весь історичний період існування нашої країни з моменту проголошення Незалежності чітко окреслив коло проблем, які все більш детально демонструють наростання в її економіці негативних тенденцій. Пережиті Україною нелегкі часи почалися з катастрофічного розвалу економіки на початку 90-х років, потім її деякої стабілізації й навіть зростання, починаючи з кінця 90-х років минулого століття. У даний час, починаючи з 2008 року, країна вступила в смугу сучасної світової економічної й фінансової кризи. Дотепер, протягом більш ніж двох десятиліть, у народному господарстві держави продовжує зберігатися диспропорційність між галузями, орієнтація в зовнішній торгівлі на сировинний експорт (в основному, на продукцію підприємств металургії, хімічної та добувної промисловості), катастрофічне падіння обсягів виробництва в сільському господарстві як однієї з базових галузей економіки, і все це на тлі різкого скорочення чисельності населення, у першу чергу сільського.

Досягнуте Україною економічне і соціальне зростання, навіть у сприятливі роки було, на жаль, нетривалим і нестабільним і не призвело до кардинальних змін в економіці країни на краще.

Інструментарій сучасних провідних економічних теорій неокласичного (монетарного), кейнсіанського й, у певній мері, інституціонального підходів, елементи якого намагалися використати для стабілізації вітчизняної економіки, не дали очікуваних результатів ні в осмисленні дійсності, ні в рішенні практичних завдань. Досить згадати у цьому зв'язку

провал спроби застосування рецептів сучасного американського монетаризму.

Найбільш катастрофічними виявились наслідки реформ в аграрному секторі економіки, і це при найсприятливіших умовах ведення сільського господарства, а саме, м'якому кліматі, найродючіших землях (близько 27% світових чорноземів), висококваліфікованих трудових ресурсах, величезному науковому потенціалі тощо. Однак варто констатувати, що ці унікальні ресурси, не дивлячись на всі численні й багаторічні спроби реформування галузі, не перетворилися у фактори її стабілізації та подальшого розвитку.

Це викликає необхідність більш глибокого вивчення досягнень світової економічної науки й досвіду господарської практики минулого. Сучасна Україна, на відміну від розвинених країн, переживає процес поживлення адекватних ринку вартісних форм, у зв'язку з чим має сенс повернутися до джерел становлення наукового етапу економічної думки, а саме – фізіократії. Цей напрямок економічної думки, який став анахронізмом для високорозвинених пост-економічних систем і представляє для них скоріше історико-економічний інтерес, має велике значення для суспільств з більш низьким рівнем розвитку, до яких можна віднести й нашу державу.

На жаль, в Україні наукова спадщина минулого ще й по сьогодні знаходиться в розділі історії економічної думки, що виконує більш пізнавальну, ніж практичну функцію, а дослідження перехідної економіки, у кращому разі, виділили в окрему дисципліну. Причому, ці предмети між собою практично не стикаються. Погляд на теоретичні й практичні досягнення попередніх шкіл економічної думки й порів-

няння їх з українським сьогоденням використовується, на жаль, дуже рідко, а звідси, актуальність даного дослідження сумнівів не викликає.

В колишньому СРСР, за часів наукової монополії марксизму, практично були відсутні не тільки серйозні фундаментальні дослідження спадщини фізіократів, але й достатніх умов для цих досліджень, зрозуміло, теж не було. Всього лише один раз досить обмеженими тиражами, для великих наукових бібліотек у 1960 році були видані вибрані економічні праці Ф. Кене (хоча, що є дуже цікавим, його головна економічна праця «Економічна таблиця» так і не була перекладена з французької), а А.Р.Ж. Тюрго – у 1961 році. Однак позитивні зрушення у цьому плані відбулись в наші дні. У 2008 році в Москві видавництво «Эксмо» випустило велику збірку вибраних економічних творів видатних фізіократів.

Аналіз останніх публікацій з проблеми. В Україні та деяких інших країнах, сформованих на теренах колишнього СРСР, останнім часом з'явився ряд наукових досліджень і навчальних видань, у яких, у тій чи іншій мірі, автори намагалися звертатися до наукової спадщини Ф. Кене та інших представників цієї школи. Однак до кінця розкрити глибину й складність тих проблем, які поставили та вирішували великі мислителі свого часу, так і не вдалося. Дослідженням наукової спадщини фізіократів займалися такі видатні вітчизняні та зарубіжні науковці, як А.В. Анікін [1], Г.Є. Афанасьєв [2], М. Блауг [3], Є.М. Майбурд [7], С.В. Мартиновський [8], І.І. Рубін [15], письменник М.Д. Руденко [16] та інші.

Формулювання цілей дослідження. Основними завданнями цієї статті є спроба детально проаналізувати соціально-економічний стан Франції у середині XVIII століття та розглянути основні етапи формування методології фізіократії та ключові принципи економічної політики, започатковані в працях Ф. Кене та вдосконалені А.Р.Ж. Тюрго. Крім того, важливим завданням дослідження є спроба по-новому подивитись на наукову підготовку та хід реформ, які здійснив під час свого перебування на посту міністра фінансів Франції А.Р.Ж. Тюрго та виявити спільні риси між соціально-економічним станом Франції середини XVIII століття і сучасної України. На базі цього зроблена спроба виявити причини негативних явищ, які склались в економіці нашої країни, та сформулювати конкретні рекомендації для здійснення ефективної економічної політики в державі.

Викладення основних результатів та їх обґрунтування. У другій половині XVIII століття у Франції, під впливом поглиблення кризи феодалізму, економіка опинилась в катастрофічному стані. Наслідком відповіді на поставлені життям проблеми стало формування першої наукової школи економічної думки, яка отримала назву фізіократії. Багато в чому, становленню та подальшому розвитку фізіократії

сприяла творчість Р. Кантільйона, який означив вектори тих завдань, розв'язанням яких у подальшому займалось західне відгалуження економічної думки, починаючи з фізіократів [13].

На відміну від Англії, де в середині XVIII століття розпочався промисловий переворот, Франція, зі зміцненням у ній мануфактурного виробництва, продовжувала залишатись феодальною, аграрною країною. Головними причинами цього були, у першу чергу непомірно важка феодальна експлуатація та непосильна для домінуючої частини населення – селянства, податкова система, які ще на початку XVIII століття гнівно і справедливо критикував П. Буагільбер. Це, відповідно, гальмувало сталий розвиток сільськогосподарства як основи економіки країни, що з року в рік все більше заганяло його в глухий кут [12].

Практично вся рілля та 80% лугів та лісів належало феодалам. Культура землеробства знаходилась на низькому рівні. Часто землю обробляли вручну, а, тому врожаї були дуже низькими. У ті часи домінуючою формою феодальної експлуатації була оброчна система. Оброк сплачувався в натуральному і грошовому вигляді. Наприкінці століття питома вага останнього суттєво збільшилась. Зберігалась поземельна кабала та інші феодальні анахронізми в землекористуванні. Малоземельні та безземельні селяни, орендуючи землю у феодалів, були змушені віддавати їм половину врожаю, але і це не рятувало їх від злиденного життя. Перед початком Великої Французької буржуазної революції в країні нараховувалось до 2 млн. збанкрутілих селян [4, с. 443].

Наприкінці XIX століття глибокий дослідник цієї проблеми Г. Афанасьєв писав: «Більшість поміщиків віддавало свої землі в оренду половникам, при чому останні, зазвичай, віддавали половину валового доходу; тільки в північній Франції орендарями були люди більш значущі, а на іншій території – бідняки, які не могли добре вести господарство й не бачили вигоди в розвитку землеробства, а господарювали хижачьким образом. Тому то ми бачимо, що на гектар землі витрачалось у Франції вчетверо менше капіталу, ніж в Англії, а врожай французького землеробства був в 12 разів менше англійського, причому доход французького землеробства відноситься до англійського як 9 до 14, так що, якщо рента французького землероба була 3,75%, а англійського – 2,75%, це не доводить розквіт французького землеробства, а також не доводить, що землевласники Франції отримували абсолютно більше англійських. Це доводить тільки, що побори з селян були більш суттєвими, що в руках останніх лишали меншу частину продуктів їх праці, і більш нічого» [2, с. 5].

Крім того, велику шкоду аграрному виробництву нанесла політика меркантилізму, який отримав у Франції назву кольбертизму. Ціни на хліб штучно утримувались на самому низькому рівні при забороні

його експорту за кордон, а імпорту дешевого хліба отримувати всебічну підтримку. Виходячи з вищеведеного, слід погодитись з твердженням, що французьке село не могло бути рівноправним ринковим партнером для збуту промислової продукції [4, с. 443].

У свою чергу, промислове виробництво, також задоволене дрібязковою регламентацією та своєю нерозвиненістю, не могло забезпечити масового виробництва товарів. Зрозуміло, що такий стан економіки гальмував розвиток торгівлі, транспортних засобів і зв'язку. Треба було знайти таку галузь, яка при невеликих витратах була б спроможна забезпечити масове виробництво на продаж при високій конкурентоспроможності вітчизняних товарів на зовнішньому ринку.

Таким вимогам у Франції в ті часи відповідала тільки одна галузь матеріального виробництва – сільське господарство. Специфікою теорії фізіократів стала особлива роль, що приділялася сільськогосподарському виробництву та податковій політиці Франції. Аграрне виробництво і все, що пов'язано з ним, представники нової школи оголосили основою реформування економіки [1; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11; 14].

Фізіократи вважали, що продуктивною працею є не тільки безпосередня праця в сільському господарстві, а і по видобутку корисних копалин, лову риби й т. ін., а також праця, що сприяє збереженню пропорцій у сільському господарстві, як головних. Такий підхід дав можливість визначити галузь для початку процесу виникнення промислового капіталу. Однак глава цієї школи Ф. Кене (1694-1774) навіть не припускав, що вирішує саме це завдання.

Активне життя школи проходило приблизно з 1756 по 1778 роки й завершило своє існування після виходу у світ книги А. Смита «Дослідження про природу та причини багатства народів» у 1776 році.

Розуміння теоретичних і практичних досягнень фізіократів не можливе без звернення до методології дослідження Ф. Кене економічних процесів [5; 6; 7; 10; 11]. Одним з її найголовніших елементів стало положення про «природне право», що ґрунтувалося на вченні про «природний порядок». Під «природним порядком» розумілися закони суспільства, що діють як закони природи, по суті, як закони буржуазного ладу. Основою «природного права» було право приватної власності, що може бути визначене, приблизно, як право людини на речі, придатні для її використання.

Новим елементом у дослідженні суспільства стали філософські ідеї провісників нової науки – Ф. Бекона, Т. Гоббса, Р. Декарта, які відкинули все надчуттєве й нематеріальне. В. Петті та Ф. Кене взяли цю посилку за основу методологічної бази власних досліджень, але в останнього, ідея економічного закону одержала більш ґрунтовний виклад. В 50-ті роки

XVIII сторіччя вона зіграла вирішальну роль у формуванні предмета «Політичної економії» у вигляді категорії виробничих відносин.

Розглядаючи суспільство як тіло людини, тобто, органічну систему, живий організм, вчений висунув ідею еквівалентного обміну, що зайняла в його працях центральне місце. Саме ця, друга складова методології Ф. Кене, дозволила йому надалі дати, вперше, аналіз промислового капіталу при відсутності теорії вартості.

Третьою обставиною стало подолання односторонньо-аналітичного методу дослідження попередників та посилення позицій методу дедукції, тобто, сходження від абстрактного (загального) до конкретного (окремого), розробленого в працях філософів того часу. Реалізація цієї ідеї належала, безпосередньо, А. Р. Ж. Тюрго [9; 10; 11; 14]. Раніше існуючі в дослідженні окремі частини досліджуваного об'єкта у його попередників, тепер отримали вид цілого за допомогою синтезу. Результатом цього стало формування першої в історії економічної думки системи наукових економічних поглядів.

Четвертий елемент методології виник з перенесення дослідження зі сфери обігу до сфери виробництва (у даному випадку землеробства). Саме землеробство створює продукт і вартість (хоча це твердження неточне), а також чистий продукт, що не відбувається в інших галузях людської діяльності. Це дало можливість вперше провести аналіз процесу суспільного відтворення та здійснити аналіз капіталу.

Відзначений вище методологічний апарат Ф. Кене знайшов своє продовження в питанні про відношення держави до економіки, як принципово новому напрямку формування основ нової економічної політики з її ключовим принципом «laissez faire», про що поговоримо більш детально.

На його думку, багатство суспільства буде приростати, якщо держава буде дотримуватися економічних принципів керування, що відповідають економічним законам. Причому, принципи варто застосовувати до цілого, а не до його частин. На відміну від поглядів В. Петті, що бачив зростання багатства в розумній економічній політиці держави, Ф. Кене відводив їй лише незначну роль для використання у двох випадках:

а) лікаря, при хворобі економіки, тобто кризової ситуації в економіці країни;

б) зняття перешкод дії «природного порядку» з боку частини населення країни, коли люди діють, порушуючи ці принципи. В таких випадках їх необхідно повертати на шлях дії «природного порядку», використовуючи важелі апарата абсолютної монархії. Наприклад, у випадку використання власниками частини засобів не на закупівлю сільськогосподарської продукції, а предметів розкоші. В такому

випадку Ф. Кене пропонував обкладати цю частину їхніх витрат податками з подальшим перерозподілом їх на користь продуктивного класу.

Під природними законами Ф. Кене розумів закони феодального ладу і намагався перебороти наростаючі з року в рік його протиріччя, не підозрюючи, що вони ведуть до становлення буржуазного ладу.

Відзначена вище ключова проблема у відношенні держави до економіки отримала свою деталізацію в ряді більш дрібних положень економічної політики, які можна умовно звести до наступних 5 пунктів:

1. Політичним ладом Франції повинна стати освічена абсолютна монархія, освячена релігією.

2. Розвиток сільського господарства ефективніше всього вести через розвиток фермерства з використанням найманої праці.

3. Податком варто обкладати чистий продукт як єдиний надлишок, який повинен сплачувати клас власників, що його отримували. Це була своєрідна експропріація власності панівних класів на користь продуктивних верств суспільства в межах збереження існуючої феодальної системи.

4. Через те, що промисловість і торгівля є непродуктивними видами діяльності, тобто не створюють чистий продукт і перебувають на утриманні землеробства, їх витрати треба максимально оптимізувати, а для цього необхідно знизити податки на розвиток торгівлі та промисловості.

5. Максимально стимулювати продуктивні витрати, що мають своїм результатом зростання чистого продукту в сільському господарстві, а безплідні (у промисловості та торгівлі) – перекласти на плечі останніх.

Однією з найбільш яскравих фігур серед фізіократів був Анн Робер Жак Тюрго (1727-1781). Його заслуга в розвитку економічної науки полягає в тому, що він не тільки продовжив розвиток фізіократичних ідей, але й підняв їх на якісно новий рівень, переосмисливши і доповнивши ряд ключових положень, сформульованих їх попередниками. У працях А.Р.Ж. Тюрго система фізіократії отримала найбільш розвинений вигляд завдяки у першу чергу застосуванню методу дедукції. Його діяльність залишила глибокий слід у розвитку не тільки теорії економічної науки, але, що дуже важливо, й господарської практики.

У 60-ті роки XVIII століття з під його пера виходить ряд наукових праць з найбільш фундаментальною «Роздуми про створення і розподіл багатства» (1766). Вона була представлена у вигляді 100 тез [9; 11; 14; 17; 18] і в ній вперше в історії економічної думки отримав реалізацію дедуктивний метод. Його міркування в деяких питаннях відрізнялися від ідей фізіократів, так як він прийшов до них вже теоретично і практично сформованим економістом,

пройшовши школу свого першого вчителя Венсана Гурне. Саме завдяки цьому йому вдалося уникнути догматизму, що намітився в середовищі фізіократії, та певну обмеженість їх поглядів. Це знайшло своє відображення у вдосконаленні старих і формулюванні нових положень даної школи великим патріотом Франції, що вдихнуло в концепцію фізіократії нові ідеї, які доповнювалися багатим досвідом практичної діяльності.

Перші спроби реформ були здійснені ним ще в Ліможі і провінції Лімузен. На регіональному рівні він усунув дорожню повинність, увів ряд істотних послаблень селянам і т. ін. Однак справжній талант реформатора він проявив при дворі короля Людовика XVI [1; 2; 7; 9; 10; 11; 14]. Його кар'єра на посту міністра фінансів тривала з 1774 по 1776 рік, а коли він прийняв на себе управління міністерством, дефіцит державного бюджету за 1774 рік складав катастрофічну суму в 48574000 фр. [2, с. 107].

Новий міністр у бюджеті на 1775 рік здійснив суттєві зміни в доходній і видатковій його частинах, зменшивши обидві, що наприкінці року принесло позитивні плоди. Податкова політика А.Р.Ж. Тюрго була достатньо зрозумілою і мала за мету скорочення бюджетного дефіциту через зменшення непродуктивних витрат та збільшення витрат, які викликають покращення фінансового стану та стверджують справедливність. Великий реформатор прийшов до висновку, що «посилення продуктивності податків прямо пропорційно їх важкості». Ним були суттєво скорочені посадові оклади високопоставлених чиновників та витрати на утримання принців крові та іншої знаті. У той же час, витрати на сплату пенсій були збільшені, при цьому міністр знайшов кошти на сплату недоданого за два роки всім пенсіонерам, які отримували не більш, ніж 400 ліврів, хоча раніше економія в державі робилась за рахунок саме малозабезпечених [2, с. 108-113].

Про кришталеву чесність і порядність міністра свідчив той факт, що він, на користь знедолених співвітчизників, відмовлявся від різних, законних на той час «відкатів», а свій посадовий оклад в сумі 142 тис. фр. скоротив до 80 тис. фр. [2, с. 111].

Економічна політика, яку він проводив під час міністерської діяльності, може бути умовно зведена до двох аспектів. Перший стосується проблем забезпечення особистої або політичної свободи людини як базової основи будь-якого буржуазного суспільства. Другий відноситься до умов створення економічної свободи, яка є основою існування будь-якої ринкової системи. А.Р.Ж. Тюрго починав відпрацювання своїх теоретичних принципів ще перебуваючи на посаді інтенданта двох відсталіх французьких провінцій. По суті, це були перші кроки відпрацювання його теоретичних ідей, які він більш ґрунтовно розвинув, отримавши в 1774 році пост генерального

контролера (міністра фінансів) Франції. Перебування на цій посаді дозволило йому поширити найбільш ефективні підходи в управлінні економікою на все французьке господарство.

Для дії політичної свободи А.Р.Ж. Тюрго започаткував такі заходи, як забезпечення таємниці особистого листування, розповсюдження народної освіти та розвиток вітчизняної науки, з доведенням її основних досягнень до народних мас, свобода пересування та спроби впровадження віротерпимості.

Але найбільш вагомими виявились його реформи в галузі становлення економічної свободи на теренах Франції, виходячи з фізіократичних підходів. Звідси, центральною проблемою А.Р.Ж. Тюрго стало питання розвитку аграрного виробництва, фактично, як основи капіталізації через використання потужних важелів ринкового механізму, який повинен був не тільки зберегти основи природного середовища, але й забезпечувати постійний приріст його основних благ як основи розвитку інших галузей.

Економічна політика А.Р.Ж. Тюрго найбільш концентровано отримала прояв в 6 едиктах (законах), представлених ним королю Франції, як умови кардинального реформування фінансової системи. Однак для більш чіткого з'ясування причин появи тих чи інших едиктів необхідно подивитись на них через основні принципи теоретичної доктрини фізіократії як вчення, де можна виділити ряд домінуючих положень.

Одним з них для А. Р. Ж. Тюрго було забезпечення Франції зерном. Розуміючи, що його приріст можливий за рахунок вільного ринку, як в середині Франції, так і за її межами, він звернув увагу на необхідність реформування ринку через зняття перепон руху цього найважливішого для будь-якого суспільства продукту. Були запропоновані ряд дій в досягненні його приросту. Розширення можливостей торгівлі відбувалось через забезпечення більшого економічного простору у Франції з переходом з початку від сеньйоратів до провінцій.

Завдяки цьому була досягнута головна умова для нормального відтворення одного із ключових класів суспільства – найманих робітників, у яких хліб був основним продуктом харчування. Крім того, були скасовані збори на сало, як ще один із найважливіших продуктів харчування простого люду. Для розширення споживання населенням більш якісних продуктів скасовувались і збори на м'ясо.

Для забезпечення подальшого зростання виробництва зерна у Франції відмінялось регулювання цін на нього. Цей захід дав можливість зберігати умови для нормального відтворення цього продукту, на якому наполягав А.Р.Ж. Тюрго навіть в умовах голоду, обіймаючи посаду ще інтенданта Ліможу. Для допомоги голодуючим він використовував інші засо-

би, які не порушували принципи вільної торгівлі зерном.

Таким чином, через впровадження цього теоретичного принципу стимулювалось нарощування виробництва зерна через заборону стягування податків, з одного боку, із сфери обігу, де зростання чистого продукту, згідно теорії фізіократів, не відбувалось, а з іншого, максимального створення умов для функціонування сфери сільськогосподарського виробництва.

Він чудово розумів, що ринкова інфраструктура вимагає реформування і всього того, що пов'язано з транспортними засобами і умовами їх функціонування. Так, був значно покращений стан доріг через перехід з натурального відбуття повинності до грошового. А.Р.Ж. Тюрго створив у Ліможській провінції фонд, пов'язаний з утриманням стану доріг, який дозволяв постійно мати засоби для виконання цього виду робіт. Розуміючи, що засоби транспортування повинні працювати ритмічно, він провів реформу поштової та перевізної служб. Це дозволило скласти більш чіткий графік руху транспорту і значно здешевити витрати на його функціонування.

Але найбільш значним кроком у ліквідації феодальних нашарувань було скасування цехового устрою, що дало можливість суттєво просунутись на шляху становлення економічної свободи у середину виробництва, перетворивши цехи у мануфактури. Зняття регламентації в середині цехів, доступ на них іноземних спеціалістів, перш за все з Англії, що дозволило підвищити продуктивність мануфактурного виробництва, а через реформи на селі впровадити замість полівництва – фермерство, тобто, закласти насамперед основу великого капіталістичного типу сільськогосподарського виробництва. Впровадження подібних дій руйнувало монополію феодального типу, що вело до розширення розмірів вільного ринку, вільної конкуренції і, в кінцевому підсумку, розширило обмін між промисловістю та сільським господарством, на необхідності якого наполягав ще П.Л. Буагільбер [12].

Проведення реформ, направлених на оздоровлення фінансової системи Франції, новий міністр провів через реформування всього народного господарства у бік посилення його капіталізації. Крім того, у боротьбі з величезним бюджетним дефіцитом, він заборонив брати податі наперед. Більш того, останні були прив'язані не до общин, а до доходів кожного з її членів, що стимулювало більш продуктивну працю общинника. Для більш точного визначення величини доходів, що підлягали вилученню у відповідності з умовами господарювання, ще працюючи в Ліможі, А.Р.Ж. Тюрго розпочав роботи по створенню земельного кадастру провінції, розуміючи його ефективність при умові дії у всій Франції.

Величезне значення він приділяв реформуванню і такої частини обігу, як банківська система, і перш за все, облік векселів, що є конче важливою операцією банківської системи і в Україні. При цьому було ініційовано створення закладу, схожого за своїми функціями на Національний банк країни, якому він відводив значну роль.

Реформи А.Р.Ж. Тюрго торкнулись і армії. Для підвищення її боєздатності, він перевів її утримання від селян, які повинні були годувати розквартированих у них військових, до побудови казарм. Це дозволило зменшити фінансове навантаження на утримання військовослужбовців, а також підвищити дисципліну та боєздатність війська за рахунок відмови від рекрутів та переходу на «професійну армію».

Ці заходи, а, також, ряд деяких інших, повинні були сприяти позитивному розвитку економіки Франції. У ході здійснення реформ влада від дворян і феодалної держави поступово й непомітно переходила до нового класу – буржуазії, з чим пануюче дворянство, зрозуміло, не могло змиритися. Опір панівного класу передовим перетворенням був настільки сильним, що реформи виявились не тільки не доведеними до кінця, але, практично відразу після його примусової відставки, були згорнуті. Дане положення красномовно показує, що самі гарні проекти завжди можуть розбитися на державному рівні, якщо люди у владі не зацікавлені в їхньому здійсненні.

На жаль, через шалений спротив старої верхівки, повернути колесо історії Франції у бік буржуазного розвитку мирним шляхом великому реформатору не вдалося. Звідси незавершеність реформ, які, в повній мірі, радикально здійснила вже Велика французька буржуазна революція у 1789 році.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виникає природне питання: яке відношення вищевикладене має до української дійсності? По-перше, вона переживає період становлення вартісних процесів, які завершуються в системі промислового капіталу, що відповідає періоду розквіту фізіократії другої половини XVIII століття.

По-друге, початок реформ в Україні збігався з посиленням натуралізації господарства та надзвичайним зростанням доходів олігархів, що підтверджує посилення на першому етапі Незалежності натурального укладу, замість товарного, а в продукті праці – посилення натурально-речовинної сторони.

Поступово, господарюючі суб'єкти від жорстко централізованої системи почали переходити до умов вартісного (еквівалентного обміну). Це оголило протиріччя, що загострюються між старими продуктивними силами та виникаючими новими правовими формами на тлі наростаючої диспропорційності в економіці, як наслідок міжформаційного переходу, що досягло свого апогею в наш час.

З часом, виникаюча диспропорційність стане результатом прояву і дії ринкового вартісного механізму. Однак у сучасній Україні її ще немає. Звідси сторона споживчої вартості у формуванні ціни відіграє немаловажну роль. Для переходу суспільства до того стану, де цю роль більшою мірою виконували б витрати праці, варто знайти галузь масового виробництва продуктів на продаж.

Для фізіократів цією галуззю стало сільське господарство, а враховуючи ситуацію в Україні, можна погодитись з тим, що нею може і повинна стати та ж галузь. Саме через неї потрібно почати відновлення пропорційності як її базової умови, а з нею і зміни інших пропорцій у народному господарстві. Ринкова пропорційність, як показали фізіократи, можлива через пропорційність функціонування сільського господарства, яка в Україні порушена, і в першу чергу між рослинництвом і тваринництвом як ключовою пропорцією аграрної сфери. Наслідком цього є збереження диспропорційності в інших галузях, далеко не ринкового типу, коли ціновий механізм не працює. Таким чином, необхідно перевести усунення міжформаційної диспропорційності через директивне керування в усунення їх через ринок, тобто цінові сигнали.

Знання наукової спадщини мислителів минулого виявляються придатними до використання в країнах, рівень розвитку яких їм відповідає. Тим більш важливо, що велика кількість проектів зміни дійсності пройшли практичну апробацію в минулому, а це рятує правителів держав у сьогоденні від перевірки вже відкритих раніше істин на практиці.

Слідування ж рекомендаціям сучасних теорій Заходу приводить до результату прямо протилежного очікуваному, тому що в нас переважають відносини не постіндустріальні, як у них, тобто, значною мірою вже не буржуазні, а доіндустріальні (феодалні відносини). Правда в продукті, як і у них, переважає та ж сторона корисності, а не цінності, яка в нашій країні є рудиментом натурального господарства, а на Заході – постеконічного, що функціонує через технологічні зв'язки. Звідси асиміляція досягнень постринкових держав у нашій країні можлива через впровадження сучасних технологій, що реально можливо здійснити при рішенні, спочатку, завдань доринкового типу – формування промислового капіталу. Останнє можливо через становлення інфраструктури ринку у вигляді товарних, фондових бірж, ринку праці й т. ін., а також через забезпечення рівності у двох формах свободи, як умови ринкового розвитку. По-перше, особистої, де людина не буде приналежністю іншої особи, і, по-друге, економічної, пов'язаної з правом вибору людиною форми господарської діяльності.

Відносно економічної політики в Україні можна простежити ряд схожих із Францією проблем.

І, перш за все, це питання продовольчої безпеки. Причому, якщо її стратегічне завдання полягає в забезпеченні країни високоякісними продуктами сільського господарства, то фундаментом цього повинно стати запобігання руйнації ґрунтів як основи реалізації поставленої проблеми. На жаль, із збільшенням площ під такі культури, як соняшник і, особливо, рапс, які значно погіршують якість унікальних українських ґрунтів, вони перетворюються на пустелю.

Для запобігання цьому треба створити кадастр земель з впровадженням системи оподаткування, яка б враховувала не тільки їх якість, але і збитки, на які наражаються ґрунти від такого варварського використання. У випадку збереження тенденції до їх погіршення, можна було б обумовити в акті про їх продаж про вилучення землі у таких власників. У даному випадку ми отримали б можливість застрахувати теперішні і майбутні покоління українців від голоду не тільки через збереження, але і примноження їх родючості як умови майбутніх урожаїв.

В міністерській діяльності великого вченого та реформатора, як було сказано раніше, були заходи по створенню ринкової інфраструктури, у відсутності яких він вбачав основне гальмо в ринкових перетвореннях. Ця ж проблема, особливо зараз, актуальна і для України.

Крім того, треба звернути увагу і на такі аспекти його діяльності, як зняття феодальних перепоп становленню ринку на селі і в промисловості через зменшення оподаткування або взагалі його зняття в тих сферах, в яких праця не є продуктивною. Фактично А.Р.Ж. Тюрго перерозподілив тягар податків на тих, які отримуючи чистий продукт, витрачали його не на виробництво, а паразитичне споживання. Цю практику не завадило б застосувати і нам, через реформу оподаткування, перекинувши основні податкові навантаження на олігархічні структури. Крім того, треба перенаправити відтік значних грошових надходжень із України за кордон, на потреби відтворення власної економіки, що особливо актуально як спосіб прискорення трансформації українського суспільства, особливо зараз, у часи кризи. Це дало б можливість вирішення двох нагальних проблем: прискорення створення нових продуктивних сил та відповідних їх стану якісно нових виробничих відносин.

Ефективність будь яких економічних перетворень в країні можлива тільки за умови реалізації інтересів того класу, який відповідає закономірностям розвитку того нового суспільства, до якого ми йдемо, в якому проявляється його класова структура. В сучасній Україні, це, як відомо, буржуазія, економічні інтереси якої, як і будь якого іншого класу, можна реалізувати тільки через державний апарат, через отримання основних важелів управління.

Звідси неефективність реформ, які натикаються на залишки феодальних, по своїй суті, форм,

як-то монополії, спроби необмеженого втручання держави в економічні процеси, що значно утрудняють становлення ринкового механізму регулювання через ціни. Результатом цього, зрозуміло, є збереження напруги, потрясінь і нестабільності в суспільстві, які можливо подолати лише при умові перемоги представників буржуазії через представників їх партії. І це, звичайно, при умові компетентності представників нової влади в економічних справах. Тоді можна з упевненістю стверджувати, що реформи підуть значно швидше. Початок буржуазного шляху руху зовні відобразиться у стабілізації політичної ситуації в країні, що, в значній мірі, ще раз підтвердить правоту класового погляду на історію К. Маркса.

Таким чином, негативні процеси в Україні, що сформувалися, не мають основною причиною винятково трансформаційні процеси, як і відомі світові кризи. Вони викликані у першу чергу ігноруванням генетичної основи ринку, що лежить в основі мінових відносин, що проявляються у вигляді цінових сигналів, як закону цін.

Виходячи з вищенаведеного, можна стверджувати, що наукова спадщина фізіократів, а особливо А.Р.Ж. Тюрго, дозволяє виявити причини негативних явищ, що сформувалися в Україні, які можна звести до наступного:

1. Процеси трансформації економічної системи в період первісного нагромадження капіталу та промислової капіталізації, як пошук галузі проникнення промислового капіталу в економіку України, навіть не позначені, хоча у фізіократів, несвідомо, вони були поставлені через масове виробництво, а з ним і розвиток якісно нових виробничих відносин.

2. Основним регулятором розвиненої (на вартісній основі) ринкової системи є ціновий сигнал. Однак, як показав А.Р.Ж. Тюрго, він підданий впливу, як сторони попиту (інтенсивності споживання), так і пропозиції (витратами ресурсів). Ігнорування впливу на економічні процеси переваги сторони корисності, як поки домінуючої в Україні, приводить до переоцінки зрілості таких економічних форм, як, наприклад, грошей, капіталу і т. ін. Що стосується останнього, то в нас він представлений допотопними формами купецького та лихварського капіталів, а звідси, надвисокі доходи у торгівельному та банківському секторі, і, відповідно, наднизькі – у промисловому.

3. Допущені керівництвом помилки, що мають слідством перекося, що зберігаються у системі сформованих народногосподарських пропорцій, викликані двома обставинами: базовою – диспропорціями в сільському господарстві й, по-друге, спробами змінити ситуацію за допомогою впливу на реформування системи у цілому, а впливом на окремі її частини. Звідси, рекомендації, які застосовують в економічній політиці по поліпшенню господарської дія-

льності, не враховують загальних законів розвитку, тобто розглядають суспільство, як механічний агрегат, про згубність чого попереджали фізіократи.

4. Нерозвиненість інфраструктури ринку підсилює в Україні консервацію доринкових відносин, що мають наслідком збереження диспропорцій у суспільному виробництві та спроби їхнього виправлення через ручне керування економікою, що підміняє дію ринку.

Тому, при розробці в подальшому економічної політики України, слід враховувати в першу чергу наступні моменти:

1. Велику наукову і практичну спадщину, яку залишила школа фізіократів, і в першу чергу А.Р.Ж. Тюрго, для її глибокого вивчення та теоретико-економічного осмислення та застосування в умовах України.

2. Сільське господарство як галузь для старту промислового капіталу та відновлення пропорційності, як базової умови, а з нею і зміни інших пропорцій у народному господарстві.

3. При реформуванні даної галузі слід надавати пріоритет тим формам організації виробництва,

які будуть посилювати його ринкову (вартісну) структуру та сприяти розвитку ринкової інфраструктури.

4. Постійний вплив держави на аграрний сектор за допомогою індикативного планування функціонування галузі та прогнозування результатів його діяльності та розробки комплексу заходів для надання реальної допомоги сільському господарству при визначенні пріоритетів аграрного виробництва.

5. При формуванні податкової політики слід орієнтуватись на оподаткування доходів, а не прибутку, що сприяло б направленню інвестицій в національну економіку [10, с. 124; 11, с. 252].

6. Приріст інвестування галузі буде сприяти розвитку практично всіх галузей економіки країни, що стверджував ще П. Буагільбер, а також вирішенню соціальних проблем села.

7. Орієнтація галузі на виробництво екологічно чистої продукції та сприяння збереженню та оздоровленню навколишнього середовища [10, с. 123; 11, с. 252].

Література

1. Аникин А. В. Юность науки. / А. В. Аникин. – М. : Политиздат, 1985. – С. 131-160.
2. Афанасьев Г. Е. Главные моменты министерской деятельности Тюрго и их значение / Г. Е. Афанасьев. – Одеса : Тип. В. Кирхнера, 1884. – [X], 289, [XX].
3. Блауг М., Кенэ, Франсуа. 100 великих экономистов до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. – СПб. : Экономикс, 2008. – С. 128-130.
4. Всемирная история экономической мысли. В 6 т., Т. 1. – МГУ им. М.В. Ломоносова. – М. : Мысль, 1987. – С. 442-479.
5. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ – М. : Соцэкгиз, 1960. – 551 с.
6. Кенэ Ф. Предисловие к I тому «Записок королевской хирургической академии» (1743) // Вопросы экономики. – 2008. – № 12. – С. 99-111.
7. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. / Е. М. Майбурд. – М. : Дело, Вита-Пресс, 1996. – С. 136-153.
8. Маргитовский С. В. Экономическая наука от Аристотеля до наших дней: Основные направления анализа. / С. В. Маргитовский. – Одесса : Друк, 2001. – С. 21-24.
9. Несененко П. П. Економічна система А. Р. Ж. Тюрго як початок становлення наукового етапу економічної думки / П. П. Несененко, О. А. Артеменко // Економічна теорія. – 2010. – № 4. – С. 85-92.
10. Несененко П. П. Роль и значение экономической политики физиократов в свете современных проблем Украины / П. П. Несененко, А. А. Артеменко // Науковий вісник: зб. наук. пр. / ОДЕУ, ВАМН, 2008. – № 16(72). – С. 114-124.
11. Несененко П. П. Економічні реформи А. Р. Ж. Тюрго у світлі вирішення сучасних проблем України // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 2. – С. 248-252.
12. Несененко П. П. Роль та значення творчості П. Л. Буагільбера для розвитку економічної теорії / П. П. Несененко // Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в контексті глобальних викликів : Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Покританівські читання». – Одеса, ОНЕУ, 2013. – С. 19-22.
13. Несененко П. П. Роль та значення творчості Річарда Кантільйона для розвитку теорії аграрних відносин та економічної науки взагалі / П. П. Несененко // Економіка харчової промисловості. – 2014. – № 2(22). – С. 10-13.
14. Несененко П. П. Система соціально-економічних ідей А. Р. Ж. Тюрго як основа у становленні наукового етапу і подальшого розвитку світової економічної думки / П. П. Несененко // Науковий вісник : зб. наук. пр. / ОДЕУ, ВАМН, Одеса. – 2010. – № 15(116). – С. 3-24.

15. Рубин И. И. Физиократы. Очерк из истории экономической мысли. / И. И. Рубин. – М. : Книга, 1926. – 152 с.
16. Руденко М. Катастрофічна помилка Маркса. Економічні монологи. / М. Руденко // Вітчизна. – 1992. – № 11. – С. 2-43; № 12. – С. 43-104.
17. Тюрго А. Р. Избранные экономические произведения. / А. Р. Тюрго. – М. : Соцэкгиз, 1961. – 198 с.
18. Физиократы. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ, А. Р. Ж. Тюрго, П. С. Дюпон де Немур. – М. : Эксмо, 2008. – 1200 с.

Стаття надійшла 16.01.2015

Несененко П.П.

кандидат экономических наук, доцент
кафедра общей экономической теории
Одесский национальный экономический университет
ул. Преображенская 8, г. Одесса, Украина, 65082
E-mail: nppod@mail.ru

НАУЧНАЯ И РЕФОРМАТОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ШКОЛЫ ФИЗИОКРАТОВ КАК ПРИМЕР ДЛЯ РЕШЕНИЯ НЕКОТОРЫХ СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ УКРАИНЫ

В статье на базе глубокого анализа социально-экономического состояния Франции в середине XVIII века рассмотрены основные этапы формирования методологии физиократии и ключевых принципов экономической политики, заложенные в трудах Ф. Кене и усовершенствованные А.Г.Ж. Тюрго, а также разработанные последним основные принципы совершенствования существующей хозяйственной системы в стране, с последующим их применением в практике хозяйственных реформ во второй половине XVIII века, направленных на усиление действия рыночных сил. На основе вышеизложенного сделана попытка выявления общих черт между социально-экономическим положением Франции того времени и современной Украины и причин негативных явлений, которые сложились в экономике нашей страны. При разработке экономической политики Украины следует учитывать: большое научное и практическое наследие, которое оставила школа физиократов, для его глубокого изучения и теоретико-экономического осмысления и применения в условиях Украины; сельское хозяйство как отрасль для старта промышленного капитала и восстановления пропорциональности, как ее базового условия, а с ним и изменения других пропорций в народном хозяйстве; при реформировании данной отрасли следует отдавать приоритет тем формам организации производства, которые будут усиливать его рыночную (стоимостную) структуру и способствовать развитию рыночной инфраструктуры; постоянное воздействие государства на сельское хозяйство с помощью индикативного планирования функционирования отрасли и прогнозирования результатов ее деятельности и разработку комплекса мер по оказанию реальной помощи сельскому хозяйству при определении приоритетов аграрного производства; при формировании налоговой политики следует ориентироваться на налогообложение доходов, а не прибыли, что способствовало бы направлению инвестиций в национальную экономику; прирост инвестирования отрасли будет способствовать развитию практически всех отраслей экономики страны, а также решению социальных проблем села. Кроме того, необходима ориентация отрасли на производство экологически чистой продукции и содействие сохранению и оздоровлению окружающей среды.

Ключевые слова: физиократия, первая научная школа, реформаторская деятельность, методология исследования, экономическая политика, трансформационные процессы.

Nesenenko P. P.

Ph.D. in Economics, Associate Professor
Department of General Economic Theory
Odessa National Economic University
Preobrazhenskaya Str., 8, Odessa, Ukraine, 65082
E-mail: nppod@mail.ru

SCIENTIFIC AND REFORM ACTIVITIES OF PHYSIOCRAT SCHOOL AS A SOLUTION OF SOME CURRENT SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF UKRAINE

The article examines the major stages of physiocrat methodological principles and key principles of economic

policy based on deep analysis of socio-economic state of France in the middle of 18th century using the works of F. Quesnay and improved by A.R.J. Turgot. Turgot developed major principles of improvement of existing economic system of the country aimed at strengthening of market forces to introduce reform in the second half of the 18th century. The article makes an attempt to determine common features between socio-economic state of France of that time and modern Ukraine, and identify the reasons for negative phenomena happening in Ukraine economy.

Based on the above stated while further developing economic policy of Ukraine it is recommended to take into account big scientific and practical inheritance that physiocrat school left. It is important to study in detail the school studies and apply for the up-to-date conditions of Ukraine these theories. Some of the aspects that should be taken into consideration are: agriculture as a sector of economy to start industrial capital and restore commensurability as its precondition, while changing other proportions of other proportions of economy; when reforming this sector it is necessary to prioritise those forms of industries that would strengthen its market (cost) structure and contribute to market infrastructure development; constant state influence on agriculture with the help of indicative planning of sector functioning, forecasting its activities results and development of complex of activities in order to provide real support to agriculture when identifying proprieties for agricultural production; when establishing tax policy it is necessary to focus on revenue tax rather than profit tax, hence it would encourage investments to national economy; growth in investments would encourage development of practically all branches of economy, as well as help solve rural problems. Besides it would encourage agriculture as the sector of economy to produce environmentally safe products and preservation of the environment.

Keywords: physiocracy, first scientific school, reformist activities, research methodology, economic policy, transformative processes.

References

1. Anikin A. B. Yunost nauki. (1985). M.: Politizdat, 131-160.
2. Afanasev G. E. Glavnyie momentyi ministerskoy deyatelnosti Tyurgo i ih znachenie. Odesa : Tip. V. Kirhnera, 1884, [X], 289, [XX].
3. Blaug M., Kene, Fransua (2008). 100 velikih ekonomistov do Keynsa = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. SPb. : Ekonomikus, 128-130.
4. Vsemirnaya istoriya ekonomicheskoy myisli. (1987). V 6 t., T. 1. MGU im. M. V. Lomonosova. M. : Myisl, 442 - 479.
5. Kene F. (1960). Izbrannyye ekonomicheskyye proizvedeniya. M. : Sotsekgiz, 551.
6. Kene F. (2008). Predislovie k I tomu «Zapisok korolevskoy hirurgicheskoy akademii» (1743). *Voprosyi ekonomiki*, № 12, 99-111.
7. Mayburd E. M. (1996). Vvedenie v istoriyu ekonomicheskoy myisli. Ot prorokov do professorov. M. : Delo, Vita- Press, 136-153.
8. Martynovskiy S. V. (2001). Ekonomicheskaya nauka ot Aristotelya do nashih dney: Osnovnyie napravleniya analiza. Odessa : Druk, 21- 24.
9. Nesenenko P. P., Artemenko O. A. (2010). Ekonomichna sistema A. R. Zh. Tyurgo yak pochatok stanovlennya naukovogo etapu ekonomichnoyi dumki. *Ekonomichna teoriya*, № 4, 85-92.
10. Nesenenko P. P., Artemenko A. A. (2008). Rol i znachenie ekonomicheskoy politiki fiziokratov v svete sovremennyih problem Ukrainyi. *Naukoviy visnik*: zb. nauk. pr. ODEU, VAMN. № 16(72), 114 - 124.
11. Nesenenko P. P. (2009). Ekonomichni reformi A. R. Zh. Tyurgo u svitli virishennya suchasnih problem UkraYini. *PlydenmoukraYinskiy pravnichiy chasopis*, № 2, 248-252.
12. Nesenenko P. P. (2013). Rol ta znachennya tvorchosti P. L. Buagllbera dlya rozvitku ekonomichnoyi teorii. *Aktualni problemi rozvitku ekonomichnoyi teorii v konteksti globalnih viklikiv*: Materiali IX Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi «Pokritanivski chitannya». Odesa, ONEU, 19-22.
13. Nesenenko P. P. (2014). Rol ta znachennya tvorchosti Richarda Kantllona dlya rozvitku teorii agrarnih vidnosin ta ekonomichnoyi nauki vzagal. *Ekonomika charchovoyi promislovosti*, № 2(22), 10-13.
14. Nesenenko P. P. (2010). Sistema sotsialno-ekonomichnih idey A. R. Zh. Tyurgo yak osnova u stanovlenni naukovogo etapu i podalshogo rozvitku svitovoyi ekonomichnoyi dumki. *Naukoviy visnik* : zb. nauk. pr. ODEU, VAMN, Odesa, № 15 (116), 3-24.
15. Rubin I. I. (1926). Fiziokratyi. Ocherk iz istorii ekonomicheskoy myisli. M. : Kniga, 152.
16. Rudenko M. (1992). Katastrofichna pomilka Marksa. Ekonomichni monologi. *Vitchizna*, № 11, 2-43; № 12, 43-104.
17. Tyurgo A. R. (1961). Izbrannyye ekonomicheskyye proizvedeniya. M. : Sotsekgiz, 198.
18. Fiziokratyi. Izbrannyye ekonomicheskyye proizvedeniya. (2008). F. Kene, A. R. Zh. Tyurgo, P. S. Dyupon de Nemur. M. : Eksmo, 1200.